

Denken over denken

Gratis lesbrief

© Fabien van der Ham
Alles is rond | www.filosofiejuf.nl

leer te denken

Leuk dat u wilt gaan filosoferen met de klas. Filosoferen is niet moeilijk, het is hooguit even wennen want als volwassene mag je nu eens niet je mening geven. Het gaat om het denken van de kinderen en om hun antwoorden. Het enige wat u als gespreksleider mag doen, is vragen stellen en beurten geven. Wat filosoferen precies is en hoe je dat met een klas doet, wordt kort uitgelegd aan de hand van enkele lijstjes.

Kringgesprek?

Een filosofisch gesprek is geen gewoon kringgesprek waarin meningen, ervaringen en gevoelens worden gedeeld, want filosoferen:

- is vrij denken maar niet hetzelfde als onbeperkt fantaseren omdat redeneringen en argumenten moeten kloppen
- is niet zomaar je mening geven maar deze ook goed onderbouwen met redeneringen en argumenten die kloppen
- is niet hetzelfde als een goed gesprek over je gevoel want in de filosofie zoek je altijd naar het universele, dat wat geldt voor iedereen of alles
- is niet zomaar vertellen wat je hebt meegemaakt maar ook kijken welke conclusies je uit deze ervaringen kunt trekken
- is kritisch denken
- is goed kijken wat echt waar is en wat toch niet waar is
- is dus ook bijzonder eerlijk zijn

Debat?

Een filosofisch gesprek is echter geen debat, het is een onderzoek van de kinderen:

- de kinderen gaan samen nadenken
- en samen zoeken naar antwoorden
- daarbij moeten ze redeneren en logisch denken
- de dialoog aangaan en niet debatteren
- want foute antwoorden bestaan hierbij niet dus je hoeft ook niemand te overtuigen

- je moet andermans antwoorden juist gebruiken om zelf op nieuwe gedachten te komen.
- En de leerkracht komt niet met het antwoord!

Filosofische vraag?

Een filosofisch gesprek start altijd met een filosofische vraag. Maar hoe herken je die?

- er is niet één juist antwoord, de waarheid is nog niet boven tafel
- hét antwoord is niet in een boek, encyclopedie of op Wikipedia te vinden (wel mogelijke antwoorden en theorieën)
- de volwassene weet het antwoord dus ook niet zeker (al denkt hij vaak van wel)
- het gaat niet om je mening (Wat vind je van spruitjes?)
- het gaat niet om wetenschappelijke kennis (Hoe ontstaat regen?)
- het antwoord is alleen te vinden door na te denken en te redeneren en niet door een experiment, onderzoek of waarneming. (het kan natuurlijk zijn dat het in de toekomst wel kan, het gaat in de filosofie altijd om een 'stand van zaken'.)
- roept nieuwsgierigheid op nodig daarmee uit tot een onderzoek

Hoe bedenken je die vragen?

Die hoeft u niet te bedenken, dat doen de kinderen! Eerst geeft u een filosofische stimulus. Dat kan van alles zijn, een verhaal, een gedicht, een schilderij, een krantenartikel, een voorwerp, etc. Het moet iets zijn wat vragen oproept en waar het liefst een soort tegenstelling in zit. Bijvoorbeeld een verhaal waarin de hoofdpersoon iets slechts doet om iets goeds te bereiken. Na het geven van een filosofische stimulus mogen de kinderen filosofische vragen bedenken. Daaruit wordt er één gekozen om het gesprek mee te starten.

Praatprikkel

Als het verzinnen van vragen en het vinden van een filosofische stimulus in het begin lastig is, kun je ook de Praatprikkel gebruiken. Praatprikkel zijn 50 filosofische vragenkaartjes voor kinderen. Op elk kaartje staat een filosofische vraag en een illustratie die de vraag ondersteunt. Praatprikkel zijn onder andere te koop via www.filosofiejuf.nl/webshop.

Doorvragen

Als er eenmaal een goede startvraag is, kan het gesprek beginnen. Dat is niet alleen antwoorden inventariseren maar vooral deze antwoorden bevragen zodat de groep tot verdieping kan komen. Denk aan vragen als:

- Is dat zo?
- Hoe weet je dat zo zeker?
- Zou het ook anders kunnen zitten?
- Is dat altijd zo?
- Hoezo dan?
- Hoe kan dat nou?
- Kun je een voorbeeld geven?

- Stel nou dat het anders zit...
- Is iedereen het daarmee eens?
- Bestaat daar een regel voor?
- Geldt dat voor alles?

Vindt u het lastig om door te vragen? Op www.filosofiejuf.nl/downloads kunt u doorvraagkaartjes downloaden. Deze kunt u printen, uitknippen en eventueel op karton plakken of lamineren. Leg ze bijvoorbeeld op een stapel en pak dan steeds de bovenste. Of geef alle kinderen een doorvraagkaart en laat ze hun vinger opsteken als de vraag bij datgene wat gezegd werd past.

Uitleg aan de kinderen

Nu weet u wat filosoferen is, maar de kinderen nog niet. U kunt het ze nu wel uitleggen. Simpel samengevat: filosoferen is heel goed nadenken over vragen waar we nog geen antwoord op hebben. Het is ook leuk om als introductie naar een van de twee of alle twee de filmpjes over filosofie met Bas Haring te kijken.

- Bas Haring geeft filosofieles op basisschool (4 min 23):
<http://www.youtube.com/watch?v=KuiPCUrb9TA>
- Klokhuis over Spinoza (Bas Haring legt uit) (14 min 17):
<http://www.ntr.nl/player?id=13776966&ssid=269>

Nu kunt u aan de slag met de klas, we gaan denken over denken!

Denken over denken

Filosoferen is dus heel goed, kritisch en precies nadenken over vragen waarop dé mens nog geen antwoord heeft gevonden. Maar wat is denken eigenlijk? Wat is een gedachte? Alleen daar kun je al uitgebreid over filosoferen. Omdat filosoferen het ultieme denken is, is het goed om in een eerste filosofieles over denken na te denken.

Stap 1: Filosofische stimulus

Als filosofische stimulus kunt u onderstaand gedicht voorlezen.

Iets dieps

Diep in de zee
Zijn mijn gedachten
De vissen die rondzwemmen
Ver van de mensheid
Denk ik diep na
Ben ik weg
Ver van alles
Ver van mezelf
Denk ik:
Mijn hoofd is:
Een vissenkom
En de vissen de:
Gedachten

Denk ik...

Jits Wielers
11 jaar, groep 7

Uit: Samen weten wij alles
Van: www.poeziepaleis.nl
(waar ook vier gratis lesbrieven filosoferen met kinderen te vinden zijn)

Stap 2: Vergelijkingen bedenken

- Jits vergelijkt zijn gedachten met vissen in een vissenkom. Kunnen de kinderen nog andere vergelijkingen bedenken?
- De leerkracht heeft er natuurlijk ook een bedacht: blaas bellen met bellenblaas en vertel dat je gedachten als die bellen zijn. Ze komen zomaar op en drijven weer weg, soms knallen ze stuk, soms maken ze een verre reis, maar ze drijven altijd weer voorbij.
- Zet alle bedachte vergelijkingen op een rijtje. Wat valt op? Zitten er overeenkomsten tussen de vergelijkingen? Kan de klas nu uitleggen wat een gedachte is?

Stap 3: filosofische vraag bedenken

- Laat de kinderen naar aanleiding van de vergelijkingen filosofische vragen bedenken, eentje per kind.
- Kies uit deze vragen de interessantste en meest prikkelende. Een gevorderde klas, een klas die al vaker gefilosofeerd heeft, kan overigens op een gegeven moment heel goed zelf de startvraag kiezen.

Stap 4: het filosofische gesprek

- Schrijf de gekozen vraag op het bord.
- Laat de bedenker van de vraag als eerste antwoord geven.
- Bevraag het antwoord en laat anderen reageren en vraag daar ook weer op door; kortom: filosofeer!

Voorbeeld

Een middenbouwplusgroep van de Boerhaaveschool uit Groningen bedacht de vraag:

Ben je de baas over je gedachten?

Fragment uit het gesprek

- Eline: als je opa of oma is overleden dan denk je ik wil er niet meer aan denken maar dat kan niet.
- Dus vooral dat waar je niet aan wilt denken, dat lukt niet?
- Hannah: je kunt het wel trainen.
- Eline: je denkt aan een vliegende auto dan kun je daar niet zomaar mee ophouden of als je een enge film ziet dan zie je in je hoofd steeds dat enge stukje. En als je dan denkt IK WIL DAT WEG dan gebeurt dat niet.
- Zou je dat dan wel willen? Is dat makkelijker?
- Eline: ja want stel je moeder is overleden en je zou er niet meer aan denken dan is het leven veel fijner want dan ben je niet meer verdrietig.
- Hannah: dan kun je beter leren op school want als je iets niet goed uit je hoofd krijgt kun je niet goed leren als je dat wel kan van nu denk ik aan die sommen dan leer je veel beter.
- Zou er een reden zijn dat mensen niet de baas zijn over hun denken?
- Eline: je denkt met je hersenen en dus kun je ook niet de baas zijn over je hersenen want je lijf denkt niet.
- Kun je ook ergens anders mee denken?
- Boudewijn: met je darmen want die zeggen nu moet je poepen.
- Meinte: je kunt ook denken met je handen, als je een rekenmachine in je handen hebt.
- Hannah: en met de computer
- Mak: met je neus als je moet niezen.
- Eline: en met je hart, dat het moet kloppen.
- Marijn: je kunt niet zelf beslissen wanneer je hart klopt, dat doen je levensinstincten.

- Hannah: eigenlijk vind ik dat je alleen met je hoofd kan denken want ik denk ik ga nu op de computer en ik denk ik druk op dat knopje.

Nog meer vragen:

Ter inspiratie en om eventueel als doorvraagvragen te gebruiken:

- Kun je zien wat een ander denkt?
- Waar zitten je gedachten?
- Heb je wel eens een gedachte in je buik gehad?
- Is er verschil tussen een gevoel en een gedachte?
- Kunnen twee kinderen dezelfde gedachte hebben?
- Denkt een kind in Afrika hetzelfde als jij?
- Waar is je vorige gedachte gebleven?
- Kun je denken wat je wilt?
- Mag je denken wat je wilt?
- Kun je een gedachte uit je hoofd zetten?
- Waar komen gedachten vandaan?
- Zijn gedachten van jou?
- Zijn je gedachten woorden of een plaatje?
- Hoe weet je wat je denkt?
- Kun je ook niet denken?
- Kun je achteruit denken?
- Zijn gedachten dichtbij of ver weg?
- Heb je wel eens geen gedachte?
- Kunnen je eigen gedachten je vervelen?

Stap 5: Afronding

Na een tijd diep nadenken zijn de kinderen op een gegeven moment denkmoe. De concentratie is weg en er worden niet echt nieuwe antwoorden meer bedacht. Tijd om te stoppen. Laat de kinderen als afronding de zin 'Een gedachte is...' afmaken, een soort samenvatting van het gesprek van één zin.

Verwerkingsopdracht

Een filosofisch gesprek geeft vaak veel inspiratie voor een gedicht. Laat de kinderen naar aanleiding van het gesprek een gedicht schrijven, dit mag een vrij vers zijn. Lekker dichten zonder regels en zonder verplichte rijm dus. Om ze op gang te helpen kunt u ze eerst een samenvatting van het gesprek laten maken. Dan zien de kinderen wat voor hen belangrijk of opvallend was. Daarna kunnen ze gaan dichten. Kinderen die moeilijk op gang komen, kunnen de 'samenvatting van één zin' als eerste zin voor hun gedicht gebruiken.

NB

Kinderen die naar de 'Nacht van de filosofie Fryslan' komen mogen hun gedicht meenemen om aan mij (Fabien van der Ham | 'de filosofiejuf') te laten zien. Ik verzamel filosofische kindergedichten.

Denken met mijn darmen

Ik denk met mijn hoofd als ik moet rekenen
ik denk met mijn neus als ik moet niezen
ik denk met mijn darmen als ik moet poepen
ik denk dat ik moet blijven denken
anders ga ik dood

(Boudewijn, 8 jaar)

Verder met filosoferen?

Wil je graag vaker filosoferen met de klas en wilt u zich er meer in verdiepen? Dan kan ik u volgende boeken aanraden:

- Socrates op de Speelplaats, Richard Anthone en Freddy Mortier, uitgeverij Acco
- Klein maar Dapper, Berrie Heesen, uitgeverij Damon
- Vliegende papa's, Berrie Heesen, uitgeverij Damon
- Filosoferen doe je zo, Rob Bartels en Marja van Rossum, uitgeverij Damon